

De “Langelandster watermolen” te Garmerwolde

door R. J. Clevering

In de laatste Zelfzwichter nr. 4/1988 heeft onze redakteur dhr. W.O. Bakker een verslag geschreven over de feestelijke in gebruikstelling van de Langelandster Watermolen te Garmerwolde gemeente Ten Boer (nr. 21 Groninger Molenboek) dhr. Bakker memoreert hierin de boeiende lezing van de heer R.J. Clevering op deze middag.

Dhr. Bakker schrijft: “Hopelijk kan dit boeiende verhaal eens in ‘De Zelfzwichter’ worden geplaatst”.

De redactie van ‘De Zelfzwichter’ prijst zich gelukkig dat de heer Clevering toestemming heeft gegeven om zijn verhaal in ons blad op te nemen. Hierna vindt u het in extenso weergegeven:

De Redactie

Graag heb ik voldaan aan het verzoek van het bestuur van de Molenstichting Hunsingo en Omstreken om de gerestaureerde *Langelandster Watermolen* in gebruik te stellen.

De molen was één van onze grootste zorgenkinderen en ik moet bekennen er meermalen aan te hebben getwijfeld of restauratie nog mogelijk en zinvol was.

Er stond al zoveel op stapel, de financiering gaf schier onoplosbare problemen en bovendien was de bruikbaarheid van de molen zonder meer slecht te noemen.

Maar steeds waren er mensen die ons aktiveerden om het hoofd niet in de schoot te leggen.

Vooraf de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens o.l.v. de heer De Jong behoorde hiertoe, maar ook vanuit Thesinge werd bij herhaling aangedrongen op restauratie. Ik kom hier zo meteen nog even op terug maar wil graag eerst nog iets over het verleden van de molen en de molenpolders zeggen.

Een opschrift in een afgebroken molen in Euvelgunne luidt:

“Had men in dit lage land
Geen watermolen bracht tot stand
Dan zouden in deez waterplassen
Weinig goede vruchten wassen
Alles was toen wildernis
Wat nu bloei en welvaart is”

en in één van de karbelen van de *Langelandster Watermolen* is iets dergelijks gesneden:

“Had men ooit uit Lageland
Watermolens bracht tot stand
Dan zouden in die waterplassen
Weinig beste vruchten wassen
Zaagen nu de Bataàs Zoonen
Die weleer dit land bewoonden
Zaagen Z' alles in 't verschiet
Neen dit land- zij kenden 't niet.
Alles was toen wildernis
waar nu bloei en welvaart is”.
D. K. Vink 1836

Deze omgeving behoort tot de lagere gebieden van Hunsingo en is en was ver verwijderd van de plaats waar het overtollige water geloosd moest worden.

Dat men hier al vroeg tot het bouwen van molens kwam ligt voor de hand. Men deed dit individueel of samen met anderen en men kreeg algemeen de smaak ervan te pakken toen men de voordelen bij de koplopers zag. Men moest tenslotte ook wel want de ontvangende afvoerwegen waren niet berekend op extra water en op de snellere aanvoer en dus joegen de bemalers de niet-bemalers letterlijk onder water.

Vroeger was voor het stichten van gemalen vergunning nodig, in dit geval van de schepper van de schepperij Vierendeel van Winsumer- en Schaphalsterzilverst, maar daar stoorde men zich blijkbaar niet aan. Het regende klachten en dit was voor het Departementaal Bestuur van Stad en Lande in 1807, de Franse tijd dus, aanleiding tussenbeide te komen. Het zilverst ontving een missive waar uit het volgende:

“Dit doel te weten: Hoe sedert korten tijd aan ons menigvuldige klachten zijn gedaan over het hoge water, inzonderheid in het Hunsingo Kwartier, zodat zelfs de trekpaden worden overstroomd en het water gebragt in de huizen des ingezetenen en dat dit, behalven de veelvuldige gevallen regens in dezen herfst, grootelijks veroorzaakt is geworden, doordien, sedert korte jaren, door het willekeurige plaatsens van watermolens en het daaraan niet evenredig verbeteren des kanalen, het water te schielijk in dezelve wordt gebracht”.

Er wordt dan een maalpeil ingesteld. Niet hoger zal gemalen worden dan tot het midden van de nagel die *“van onzentwege in Onderdendam geslagen zal worden”*.

De watermulders worden gewaarschuwd door, aan een op te richten staak te Onderdendam, een korf op te halen en bij nacht een lantaarn. Als door de afstand of anderszins deze voorwerpen niet te zien zijn dan moet men naar de molens in de buurt kijken. Draait men door dan volgt sluiting door de drost van de jurisdictie totdat het departementaal bestuur toestemming geeft weer te beginnen.

Van het aantal watermolens geeft het Groninger Molenbestuur een beeld. De Prefect van het Departement van de Westereems geeft in 1812 aan zijn superieuren op dat er in Groningen 397 watermolens zijn, per gemeente onderverdeeld. De gemeente Ten Boer telt de meeste nl. 64 waarvan 60 met schroefbemaling en 4 met een scheprad. De gemeente Bedum komt er dichtbij met 58 waarvan 46 met schroef en 12 met een scheprad. Sedertdien is het aantal watermolens door combinaties en verbetering van de afvoerkanalen afgenomen en na 1900 vooral ook door moderne aandrijvingsmethoden.

[Een van de vroeger zeer talrijke poldermolens in de gemeente Ten Boer: de verdwenen poldermolen “De Kievit” bij Thesinge. Links aan het eind van de Kardingermaar de “Krimstermolen”, toen nog op zijn oude plaats. Archief: M.E. van Doornik.]

In 1900 had Ten Boer nog 44 watermolens en nu nog één bij Thesinge, eigenlijk Garmerwolde, onze Langelandstermolen. In 1970 werd de molen die dienst deed voor het waterschap de Lange Bovenrijgsterpolder groot 222 ha, met het waterschap overgenomen door het waterschap Hunsingo. De Lange Bovenrijgsterpolder was een samenvoeging van het waterschap de Langelandsterpolder met de, er aangrenzende, Bovenrijgsterpolder. Hiertoe was besloten in 1946.

Nog iets over de beide polders. De *Bovenrijgsterpolder* vroeger ook wel Jan Nanningapolder genoemd, naar de initiatiefnemer, was een vereniging van drie eigenaren en werd opgericht in 1799 in welk jaar ook een molen werd gebouwd.

De polder die tot 1952 ongereguleerd bleef was 92.50 ha. groot. De molen bestond nog omstreeks 1900 en werd in 1948 afgebroken en verkocht voor f 200,-.

De Langelandstermolenpolder, ook een vereniging van eigenaren, werd opgericht in 1829 toen ook de molen werd gebouwd waarvoor wij nu bijeen zijn. De polder mat bijna 130 ha. Uit de 19^e eeuw is weinig over de lotgevallen van de polders en hun molens bekend. De notulenboeken zijn verloren gegaan tenzij er op de zolder in een stoffige hoek van een boerderij nog wat aanwezig is. Tot heden hebben naspeuringen niets opgeleverd.

*Poldermolen de “Langelandster Watermolen” in volle glorie.
De foto is door W.O. Bakker in april 1942 gemaakt.*

De Langelandstermolenpolder werd bij Statenbesluit van 13 juli 1881 tot waterschap verheven. Voorzitter van 1890 - 1912 was Derk Vink die namens zijn landheer Mr. R.P. Cleveringa daartoe was gemachtigd. Aanvankelijk was dit een niet gelegaliseerde constructie maar bij reglementswijziging in 1893 konden gevolmachtigden ook bestuurslid worden. In zo'n klein waterschap ging weinig om. In 1882 waren er 9 ingelanden waarvan er 3 bestuurslid waren. De begroting van 1 mei 1882 - 30 april 1883 gaf f 292,- aan uitgaven te zien.

De rekening laat later zien dat er f 237,20 is uitgegeven. De omslag heeft f 2,- per ha. bedragen, is in totaal f 259,40. Er was aan kas f 57,30 en, staat er geschreven, er blijft aan kast f 79,49½.

De laatste watermulders waren J.A. van de Wege 1957 - 1963 en de landbouwer L. Entjes van 1963 - 1970.

Dat men niet over één nacht ijs ging blijkt uit de discussie over brandverzekering. In 1901 werd met algemene stemmen besloten om de molen tegen brandschade te laten verzekeren. In 1902 kwam dit punt opnieuw aan de orde en besloten werd hiertoe over te gaan als dit op "een versoenlijke" manier gebeuren kon. Vermoedelijk is het pas in 1922 bij de Onderlinge Brandverzekering voor watermolens te Bedum gebeurd.

In 1936 wordt gesproken over een nieuwe aandrijving met een motor, electrisch of ruwe olie of nieuwe ijzeren roeden met stroomlijn.

Het laatste wordt het voordeligst geacht. In 1945 komt de aandrijving opnieuw ter sprake. Men denkt dan aan electrische bemaling en tevens aan samenvoeging met de Bovenrijgsterpolder. In het jaar 1948/49 wordt de electrische aandrijving gerealiseerd waarvoor een lening van f 15.000,- wordt aangegaan. Dit gebeurde voor de beide polders waarvan de formele samenvoeging pas in 1952 plaatsvond.

Voor 1947 bedroeg de omslag van f 2,- f 5,- per ha., daarna schoot deze omhoog tot eerst f 10,- per ha. en in 1951/52 zelfs tot f 25,-, om later weer te dalen tot f 15,-.

In het bestuur treft men steeds weer de namen aan van Vink, Van Dijk, Dijk en Koning. De laatste voorzitter was W. Entjes en de laatste secretaris W.J. Schutter die dit ambt van 1958/1970 heeft waargenomen. Bestuurslid was hij al vanaf 1947.

Dit was dan een greep uit het verleden van de Langelandster- en de Bovenrijgstermolenpolders en van de combinatie: de Lange Bovenrijgsterpolder.

Het doek viel in 1970 zoals eerder gememoreerd. De molen ging mee over naar het waterschap Hunsingo en werd daarna overgedragen aan de Molenstichting Hunsingo en Omstreken.

Restauratie was dringend gewenst. Dit was molenbouwer Doornbos van Adorp niet ontgaan. Op 30-9-1972 schreef hij een brief en bracht een offerte uit voor restauratie. Op dit aanbod is niet ingegaan. Andere molens hadden voorrang.

Inmiddels kwam deze molen in een zeer slechte staat te verkeren. Het woord afbraak was al enkele keren gevallen totdat de Vereniging van Vrienden van de Groninger Molens in overleg met onze molenstichting ingreep. Voorzitter De Jong schrijft hierover in de 'Zelfzwichter' in 1983.

Hieruit het volgende citaat:

Nu restauratie steeds moeilijker wordt door de minder wordende financiën, zijn wij tot conservering overgegaan. Eerder hadden we enige ervaring in deze geest opgedaan met de molen van de Zwakkenburger- en Ellertsvelderpolder. (nr. 141 in het Molenboek).

Door de onderhoudsploeg, gevormd door enige vrijwilligers, werd het resterende riet eraf gehaald en verbrand, vermolmd riet en stof van 150 jaar. Het is niet moeilijk te raden, hoe we er na deze klus uitzagen!

Voor het verdere werk werd molenmaker Medendorp uit Zuidlaren, geholpen door de onderhoudsploeg, ingeschakeld. De liggende roede werd met een slijpschijf doorgeslepen, waarna de beide helften naar beneden vielen. Dit durfden we met de staande roede niet riskeren. Een kraan werd er bijgehaald, die de as met roede en al uit de molen takelde. Boven het weiland klapte het bovenste deel naar beneden; een raar gezicht de twee helften zo naast elkaar om de as te zien hangen! Na verwijdering is de as weer, stevig gestut, boven in de molen gelegd. De molenmaker heeft het achtkant bekleed met watervast triplex. Ook is er een 'noodkap' op gemaakt en het geheel is in de carbolineum gezet. De stenen veldmuren waren ook erg slecht. De ramen en ook een deur zijn helemaal dichtgemetseld. De molen staat nu te wachten op betere tijden.

[De geconserveerde "Langelandster Watermolen" op 5 augustus 1984. Foto: M.E. van Doornik.]

Die betere tijden zijn aangebroken. Het resultaat is verbluffend. Hulde aan de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens die door hun initiatief toen de basis hebben gelegd voor de restauratie van nu.

Ik wens het bestuur van onze molenstichting van harte geluk met het bereikte resultaat en met de oplossing van de vele financiële perikelen en met het creëren van een afdoende oplossing voor de bereikbaarheid van de molen.

Afgedrukt in De Zelfzwichter, jaargang 14, nummer 53, maart 1989, blz. 22-26.

Dit document is onderdeel van de homepage van B. D. Poppen.

<http://www.bdpoppen.nl>